

MODAALVERBIDEST VADJA KEELES

Peale propositsioonilise tähenduse on lausel ka modaalne tähendus. Modaalasuse kategooria küsimusi pole lingvistid siiani suutnud üheselt lahendada. Puudub ühine arvamus modaalasuse ja predikatiivsuse, lause modaalse ja ekspressiiv-emotsionaalse tähenduse ning modaalasuse ja negatsiooni vahelistes suhetes. Püüde laiendada modaalasuse kategooria piire on viinud selleni, et modaalasuse hulka on lülitatud vastandamised tunnuse jaatav-eitav alusel ja erinevad emotsionaal-ekspressiivsed varjundid.

Tänapäeval on kombeks jälgida kahte tüüpi modaalasid tähendusi. Igal lausel on objektiivne modaalne tähendus, mis väljendab edasiantava suhet tegelikkusega (võimalikkus, tõenäolisus). Subjektiivne modaalasus väljendab kõneleja suhtumist öeldusse selle tõepärasuse plaanis ja pole iseloomulik igale lausele. Objektiivne ja subjektiivne modaalasus on modaalasuse kaks aspekti, mis täiendavad üksteist ja on omavahel seotud. Subjektiivse modaalasuse edasiandmiseks on mitmeid keelelisi vahendeid - intonatsioon, spetsiaalne süntaktiline tarind, sõnajärjekord, sõnakordus, modaalasõna jne. Subjektiivne modaalasus avaldub modaalverbide ja modaaladverbide kaudu. Modaalsete verbide eriliike vaadeldakse tavaliselt mõtteliste kategooriate kaupa. Nad väljendavad kohustuslikkust, moraalset kohustust, võimalikkust, tõenäosust, veendumust. Selline modaalsete tähenduste mitmekülgrus võib olla põhjendatud sellega, et meie teadvuses peegelduva tegelikkuse "lõik" (denotaat) esineb mitte kui materiaalne vaid kui ideaalne, abstraktne objekt. Subjektiiv-modaalsete suhete korral on selliseks ideaalseks objektiks need modaalverbide tähendused, mis annavad lausele veendumuse/mitteveendumuse tähenduse.

Modaalverbi sisaldava lause semantilis-süntaktiliseks omapäraks on asjaolu, et verbid, mis kannavad peamist süntaktilis-semantilist koormust, on alistatud modaalverbidele.

Modaalverbid valitsevad põhiverbi ja ei tähista ise tegevust, protsessi ega seisundit vaid selle potentsiaalsust. Alistatud verb omandab infinitiivi vormi. Modaalverbi ja põhiverbi vahelisi suhteid iseloomustab kahakordne valitsemine: potentsiaalset tegevust väljendav verb valitseb aktuaalset tegevust väljendava verbi üle, aga see omakorda on alistanud objekti. Seega sisaldab predikaat kahte verbi, mis pole süntaktiliselt võrdsed, kuna nad ei või omavahel vahetada kohti (1982 : 25 jj.).

Eesti süntaksis on olnud kombeks pidada modaalverbideks verbe võima, tohtima, tarvis olema, vaja olema, pidama (Välgma, Rimmel 1968 : 114). H. Rätsep esitab modaalverbide eristamiseks süntaktilis-morfoloogilised kriteeriumid: 1) modaalverbid ei selekteeri subjekti, 2) neist ei saa moodustada tegijanime, 3) neid ei saa asetada infinitiivi mõne teise infinitiivi nõudva verbi järel. Selliselt iseloomustatud verbideks on võima, pidama, näima, paistma, tunduma. Need viis verbi nõuavad vaid aktuaalse tähendusega verbilt infinitiivi vormi ja esinevad selle verbi poolt tingitud lausemailiga. H. Rätsepa järgi pole verb tuleb ühepöördeiselt kasutatuna modaalverb, kuna ta tingib kindla lausemalli N + ad VM V + da, mis keelab aluse olemasolu ja eeldab alati elusat tegevussubjekti (Rätsep 1978 : 36 jj.).

Soome süntaksikäsitluses on märgata kahesugust modaalverbide liigitust. P. Siro ja A. Penttilä modaalverbide määratlus on süntaktiline. Need uurijad loevad modaalseks verbe, mis saavad põhilause verbiga samasubjektilise infinitiivobjekti (Penttilä 1963 : 620; Siro 1964 : 89 jj; Siro 1984 : 130). Nii kuuluvad P. Siro arvates modaalsete verbide hulka ka nn. aja-dimensiooni verbid ehtii, ennättää, kerklää, joutaa 'jõuab'; julgemisverbid kehtaa, ilkeää, julkeaa, tohtii 'söandab'; tunde verbid hennoo, raskii 'raatsib' jne. (Siro 1984 : 131). Seega peetakse modaalseteks laia sekundaarset verbilaiendit nõudvat verbide rühma. P. Siro määratleb modaalverbid ka sisuliselt: modaalverb näitab subjektde-notaadi suhtumist kõnes olevasse, see tähendab, et "tavalise lause" subjekti ja predikaadi vahele tuleb võimalikkust, kartmist, algamist jne. väljendav verb ja endine predikaatverb siirdub uue lause infinitiivobjekti rolli (Siro 1964 : 90 jj.).

Teised Soome uurijad vaatlevad modaalverbi kategooriat kitsamalt. Nende käsitlus tuleneb modaalloogikast (Enkvist 1975) ja toetub verbi semantilistele omadustele. **Modaalse-**

teks peetakse vaid neid verbe, mille tähendus väljendab kas episteemset või deontilist vältimatust või võimalikkust (Hakulinen, Karlsson 1979 : 232; Matihaldi 1979 : 103 jj.). Eesti süntaksis on sellisest seisukohast lähtudes käsitletud modaalverbe E. Uuspõld (1985 a, 1985 b).

Modaalverbid on sageli paljutähenduslikud. Neil võib olla propositsionaalne tähendus ja sõltuvalt kontekstist nii episteemne kui ka deontiline tähendus. Näiteks on vadja verbidel ved'd'a 'võida', sävva 'võida' kaks modaalset tähendust. Nad võivad väljendada episteemset võimalikkust: ühz rihi veib ulla annettu rentil J 'üks maja võib olla antud rendile'; kaneit semeneit säp süvvä J 'neid seemneid saab süüa' tähenduses 'neid seemneid on võimalik süüa'. Samuti võivad need modaalverbid väljendada deontilist lubatavust: ühz rihi veib ulla annettu rentil J 'üks maja võib olla antud (on lubatud anda) rendile', kaneit semeneit säp süvvä J 'neid seemneid tohib süüa'.

Episteemset modaalset väljendavad verbid

Episteemsed on oma modaalsetel verbid, mille tähendus väljendab eksplitsiitselt kõneleja subjektiivset arvamust propositsiooni tõesusest, tõenäolisusest, võimalikkusest või tõevastasusest, eriti seda, kas kõneleja teab või arvab selle olevat tõsi või mittetõsi, peab seda kindlaks või ebatõenäoliseks (Hakulinen, Karlsson 1979 : 263). Eesti keeles väljendavad episteemset võimalikkust ja tõenäolisust verbid võida, pidada, anda, kippuda, harva ka saada (Uuspõld 1985a). Soome keeles on episteemse modaalsete tähendus verbidel mah-taa, saattaa, taistaa, voida (Matihaldi 1979 : 105 jj.). Vadja keeles kasutatakse tähenduses, et miski on kõneleja arvates võimalik ja tõenäoline täisparadigmalisi verbe sävva, ved'd'a ja ühepöördelistes tarindites verbi piäB 'peab'.

Võimalikkuse tähenduses esinevad verbid ved'd'a ja sävva grammatilist subjekti sisaldavates tarindites, lausemal-liga N + nom MV V + da, kus sekundaarverb väljendab subjekti tegevust, protsessi või seisundit: em veib elä J 'ma ei või elada', no tšen veip pittä pulmita, se piäB M 'no kes võib pulmi pidada, see peab', päiv veib lev tsülm J 'päev võib tulla külm', lahz veip heittua J 'laps võib ehmatada'.

Kui ved'd'a tarvituses on ülekaalus deontilise lubatavuse tähendus, siis modaalverbil sävva on sagedasem episteemne kasutus, sävva esineb elus denotaati tähistava subjekti-ga: N + nom MV V + da: tē pällä et säg nitä essäg Itš

'tee peal sa ei saa neid osta', miä õkazin, nüt sām mennä J 'ma puhkasin, nüüd saan minna', miä en sā magata Luu 'ma ei saa magada'. Ka geneerne kasutus on tavaline. Sekundaarverb väljendab sellisel juhul tegevust: kase sēmene ittāB, sāp tšūlvā M 'see seeme idaneb, võib külvata', keik sēvat sāb ahassa Lii 'kõik riided võib kitsaks teha'.

Besti keeles esineb pidama-verb episteemse võimalikkuse tähenduses indikatiivi imperfekti ja konditsionaali vormidas (Uuspõld 1985a). Vadja keeles kasutatakse verbi piāB 'on võimalik' episteemse tõenäosuse väljendamiseks küllaltki harva. Sel juhul väljendab subjekt denotaati ja on grammatiliseks subjektiks (kui piāB väljendab deontilist kohustust, on modaalsussubjekt alati genitiivis või adessiivis): tormi piāp tulla J 'torm peaks tulema (kisub tormile), se piāb ni ulla J 'see peab (peaks) nii olema'.

Samad modaalverbid võivad esineda ka geneeretes subjektita lausetes, MV V + da: meijē mettsāz veib vassat karua J 'meie metsas võib karu vastu tulla', siel veib uppossa J 'seal võib uppuda', veib alkā kaivoa māmuna J 'voib hakata kartulit võtma'.

Deontilist modaalsust väljendavad verbid

Deontilise modaalsuse kategooria verbid väljendavad kohustust, lubatavust ja vajalikkust. Deontilise modaalsuse skaala on lubamise ja kohustuse modaalsus (võimalikkusest vältimatuseni). Võimalus või kohustus puudutab inimeste tegeusid (Hakulinen, Karlsson 1979 : 263).

Vadja keeles väljendab deontilist kohustust ühepöördelises kasutuses verb piāB (lausemall N + gen või N + ad MV V + da), lubatavust verbid tehtia 'tohtida' (N + nom MV V + da), saviB 'kõlbab' (MV V + da), sünnüB 'sobib, sünnib' (N + ad MV V + da), kelpāB 'kõlbab' (N + ad MV V + da), sāvva 'võida' (N + nom MV V + da), ved'd'a 'võida' (N + nom MV V + da); vajalikkust verbid on tarviZ 'on tarvis' (N + ad MV V + da), eB (h)ōli 'pole tarvis' (N + ad MV V + da), kehtāB 'tasub' (MV V + da), eb norovoita 'ei tasu' (MV V + da), tark-kahuB 'tasub' (MV V + da), mahzaB 'maksab, tasub' (N + ad MV V + da), tahtēa 'tahta' (N + nom MV V + da), taht(a)ub 'tahta, on tahtmine' (N + ad MV V + da), hetkišsā 'tahta' (N + nom MV V + da), piāB 'on vaja' (N + ad MV V + da).

Enamik eeltoodud verbidest on modaalses tähenduses ühepöördelised ja neid iseloomustab lausemall N + ad MV V + da (piāB, saviB, sünnüB, kelpāB, on tarviZ, ep (h)ōli, mahzaB,

tahtauB).

Sageli puudub modaalsussubjekt üldse, MV V + da: soviB, kehtāB, eb narovoita, tarkkahuB, piāB. Adessivi kujul on modaalsussubjekt juurdemõeldav.

Harvem esineb modaalsussubjekt grammatilise subjektina, N + nom VM V + da: tehtia, sävva, ved'd'a, tahtga, hetkissā.

Ainult verbi piāB puhul võib modaalsussubjekt olla genitiivis, N + gen MV V + da.

Deontilise modaalsuse subjekt on eesmärgipäraselt tegevuse isik, keda kohustatakse, lubatakse, keelatakse või kes tunnetab oma tegevuse vajalikkust või mittevajalikkust.

piāB 'on vaja' väljendab deontilist kohustust; tū piāb ella valmiZ J 'töö peab olema valmis', miI piāp tū ella tehtū valmiZ J 'mul peab töö olema valmis tehtud' - samas lauses võib modaalsussubjekt olla eksplitsiitselt väljendamata.

Eitavas lauses väljendab modaalverb piāB ka deontilist lubatavust: mitā siā siāl ahņesaD, ep piā ahņesā Luu 'mis sa seal ahņitsed, ei ole vaja ahņitseda'. Viimane tarvitus on ainuvõimalik siis, kui modaalverbi ei laienda aktuaalset tegevust väljendava verbi infinitiivivorm, so. kui predikaat on täistähenduslik: miI piāb oluē Pum 'mul on vaja õlut'.

Nii nagu kõigil modaalverbidel, on ka sellel deontilist modaalsust väljendaval verbil kalduvus esineda geneereses lauses: piāp tšebjettā vikastē lūsi M 'tuleb vikati lūsi kergemaks teha', kanasilmad on, piāb litsipā kattsoa Luu 'kanasilmad on (on lühinägelik), peab lähemalt vaatama', taitšina piāp setkoa Luu 'taigent tuleb sõtkuda'.

sāvva ja ved'd'a verbid esinevad sageli lubatavuse tähenduses. sāvva on enamtarvitatav. Tavaline on elus modaalsussubjektiga või geneerne tarvitus: herra sai talupoigākā teha, mitā tahto Lem 'herra võis talupojaga teha, mida tahtis', tāl ep sā pelettā J 'ta ei tohi suitsetada', mehil ep sā itķea J 'mehed ei tohi nutta', tāl eb vej mennā, tāl eb ē propuskā J 'ta ei tohi minna, tal ei ole luba', veipko teile tulla? J 'kas teile võib tulla?'.

Sobimise, kõlbamise tähenduses on kõige enam tarvitusel verb ķelpāB: milla ķelpāp se t'süttō naizessi ottā Kuk 'mul kõlbab see tüdruk naiseks võtta', ķelpab millā se t'sū itaeI teha Kuk 'sobib mul seda tööd endal teha', leipā ep ķelpāG antāG i gūnā ep ķelpāG antāG Itš 'leiba ei sobi anda ja kartulit ei sobi anda'. sūnnuB ja soviB on modaalises tarvituses vähemproduktiivsed: kānnī sovib ellā Luu 'nii sobib elada',

täl sīn eb sūnnū eilla Pont 'tal ei sobi siin olla'.

Vajalikkust väljendavate verbide hulgast on kōige enam tarvitusei on tarviZ: miI on tarviZ eSSā uvvet sāppād J 'mul on tarvis osta uued saapad', tarviZ on lukka palI o Luu 'tarvis on palju lugeda', oikea jalka tarviZ enstā kengettä Kuk 'parem jalg on vaja esiteks kängitseda' - esineb nii ge-neeriset kui ka modaalsussubjektiga tarvitamist (N + ad). Sama tähendusega on adessiivis modaalsussubjektiga kasutatav piāB 'on vaja': lapziI piāp külletaG iSSā i emmä Itš 'lastel on vaja kuulata isa ja ema', miI piāb leZZia tilaZ Luu 'ma pean voodis lamama' jt. hōlia 'vaja olla': siI ep hōli pe-tellā J 'sul ei maksa valetada', ep hōli milla mahsā hānes-sā Kuk 'mul ei tasu selle eest maksta', hōlipko sinne men-nā? Lii 'kas sinna on vaja (tasub) minna?', ep hōli van-pilla ävetā M 'vanematel ei tasu häbeneda', üva on, eb oli skoulū mennā Luu 'hea on, ei ole vaja kooli minna'.

Veidi teise tähendusvarjundiga (hinnanguline) on verbid kehtāB, naravoitaB, tarkkahuB ja mahzaB 'tasub': mahzab-li mennā mettsā J 'kas maksab minna metsa?', neillä sēmenillä eb mahza pilata mātā M 'nende seemnetega ei maksa rikkuda maad', ep mahza kasta tūt tehä J 'ei maksa seda tööd teha'; kehtāpko tāmākā pajattā? Luu 'kas temaga maksab rääkida?', ep naravoita mettsā mennā Kat 'ei tasu metsa minna', tarkkahub mennā sinne vai ep tarkkahu? J 'kas tasub sinna minna vōi ei tasu?':

Tahtmise tähendusega verbid eeldavad elus nominatiivis subjektidenotaati, tavalisim on verb tahtea: miā tahtē neisa lāsima J 'ma tahan haigeks jääda', miā tātā tahon niska pan-na J 'tahan talle vastu kaela anda', karjušsi tahtē jumalā lüvvā M 'karjus tahtis jumalat lüüa'. Samatähenduslik lek-seem tahtūssa ~ tahtoutua ~ tahtūssaG esineb vaid ühepöörde-lisena ja modaalsussubjekt on adessiivis: miI ep tahtūiz men-nā kottō Kuk 'ma ei tahaks minna koju', süvvā tahtūp tēz Kuk 'jälle on isu (tahaks süüa)', a vet' i levātā tahtāB I 'aga tahaks ju puhata ka '. Sama malliga on väljendverb tēb mēli 'on tahtmine': miI ep tē mēli mennā kottō Kuk 'mul pole tahtmist minna koju'. hetkiSSā 'tahta' on vähem tarvitataV verb: en hetki mittāit tehä Luu 'ma ei taha midagi teha' jt.

Enamikul modaalverbidest on modaalse tähenduse kõrval veel teine tähendus ja nad moodustavad sel juhul iseseisva tähendusega predikaadi (tavaliselt seisund) ja neil on oma lausemall ja subjekt.

Modaalverbid võivad olla morfoloogilisteks 'predikaatideks situatsioonidele, mis väljendavad nii seisundit, protsessi kui tegevust.

L ü h e n d i d

Itš = Itšapäivä; J = Jõgõpera; Kat = Kattila; Kuk = Kukkuzi; Lem = Lempola; Lii = Liivtsula; Luu = Luuditsa; M = Mati; Pum = Pummala.

S ü m b o l i d

MV = modaalverb; N + ad = substantiiv adessiivis; N + gen = substantiiv genitiivis; N + nom = substantiiv nominatiivis; V + da = verb I infinitiivis.

K i r j a n d u s

Enkvist, N. E. 1975. Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä, Helsinki; Hakulinen, A., Karlsson, E. 1979, Nykysuomen lauseoppia, Jyväskylä, 1979 (SKST 350); M a t i h a l d i, H. 1979, Nykysuomen modukset I, AUO, Series B, Humaniora No 2, Oulu; P e n t t i l a, A. 1963. Suomen kielioppi. 2. tarkistettu painos, Porvoo; R ä t s e p, H. 1978, Eesti keele lihtlause tüübid, ENSV TA Emakeele Seltsi Toimetised 12, Tallinn; S i r o, P. 1964, Suomen kielen lauseoppi, Helsinki. S i r o, P. 1984, Voimisen ja kelpaamisen verbit syntaksin ongelmana. - Folia Fennistica & Linguistica. Vuosiartikkelit 1984, Tampere; U u s p ö l d, E. 1985a, Episteemseid tähendusi väljendavatest modaalverbidest ja modaal-sussubjektist. Ettekanne VI rahvusvahelisel fennougristide kongressil Söktövkariis 1985.a.; U u s p ö l d, E. 1985b, Deontilisi tähendusi väljendavatest modaalverbidest ja modaal-sussubjektist. Ettekanne soome-eesti kontrastiivuurimise seminaril Tallinnas 15.09.85.; V a l g m a, J., R e m m e l, N. 1968, Eesti keele grammatika. Kasiraamat, Tallinn.

Хейнике Хейнсоо
(Тарту)

О МОДАЛЬНЫХ ГЛАГОЛАХ В ВОДСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В данной статье как модальные рассматриваются глаголы, которые выражают эпистемичную и деонтическую неизбежность или возможность. Отношение между модальным и основным глаголами характеризуется двойным управлением: глагол, выражающий потенциальность процесса, управляет глаголом, выражающим ак-

туальное действие, а тот, в свою очередь управляет объектом. Эпистемичными в водском языке являются глаголы ved'd'a, sävva 'мочь'. Они употребляются с субъектом модальности в номинативе и безлично. Глаголы деонтической модальности могут иметь субъект модальности в адессиве: soviB, sünnüB 'годится', kelpäB 'подойдет', on tarviZ 'нужно', höliB 'надо', maħzaB 'стоит', tahtauB 'хочется', piäB 'надо'; в номинативе: 'мочь', sävva, ved'd'a 'быть возможным', tahtoä, hetkissä 'хотеть'; редко в генитиве: piäB 'надо'. Часто в предложении, вообще, отсутствует субъект модальности, т.е. модальный глагол используется обобщенно-лично: глаголы soviB, kehtäB, naravoitaB, tarkkehüB 'стоит', piäB 'надо'.